

УДК 353:327

С.М. САХНО

УКРАЇНА В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Сахно Станіслав Миколайович – аспірант кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Досліджуються роль та місце України в енергетичній стратегії ЄС, аналізуються проблемні аспекти розвитку відносин ЄС та України в енергетичному секторі, представлено оцінку розвитку проектів постачання енергетичних ресурсів до ЄС.

Ключові слова: енергетична стратегія, проект «Набукко», проект «Південний потік», Чорноморсько – Каспійський регіон, диверсифікація джерел енергопостачань.

Исследуется роль и место Украины в энергетической стратегии ЕС, анализируются проблемные аспекты развития отношений Украины и ЕС в энергетическом секторе, представлена оценка развития проектов поставок энергоресурсов в ЕС.

Ключевые слова: энергетическая стратегия, проект «Набукко», проект «Южный поток», Черноморско-Каспийский регион, диверсификация источников энергопоставок.

It is being studied the role and place of Ukraine in energy strategy of EU, it is being analyzed the problems of energy cooperation development between Ukraine and EU, it is presented the estimate of development of energy resources supply projects to EU.

Key words: energy strategy, «Nabucco», «South stream», Black Sea – Caspian region, diversification of energy supply sources.

© С.М. Сахно, 2013

Постановка проблеми. Енергетична безпека України нині є однією з болючих проблем політичного й економічного прогресу держави, адже від енергозабезпечення залежить не лише стале функціонування індустрії та сільського господарства, але й соціальна сфера та нормальна життєдіяльність людей. Україна належить до енергодефіцитних країн, тобто за рахунок власних джерел вона задовольняє менш ніж половину власних потреб у паливно-енергетичних ресурсах, у тому числі власний видобуток нафти покриває лише 10-12 % потреб, а природного газу – 20-25 % [1, с. 16].

Разом з тим, Україна залишається ключовим транзитером російського природного газу до учасників Євросоюзу, адже її ГТС є другою в Європі й світі (після ВАТ «Газпром») за потужністю й нині забезпечує близько 75 % експорту російського газу в Європу (до запуску «Північного потоку» 8 листопада 2011 р. цей показник становив 80 %) [2].

Сьогодні, коли спостерігається певне похвалення господарського розвитку, слід очікувати посилення загрози економічній безпеці Україні внаслідок відсутності гарантій надходження в необхідних обсягах та якості сировини й енергоносіїв. Україна геополітично приречена на роль мосту між Європою й Азією, в тому числі й за транзитним призначенням, але головний її інтерес – посісти таке місце в світовому поділі праці, яке б відповідало природним, трудовим та інтелектуальним ресурсам України, сприяло реалізації потенціалу впливової європейської держави – партнера ЄС і перспективного кандидата на вступ до нього.

Енергетична стратегія ЄС у Чорноморсько-Каспійському регіоні безпосередньо стосується відносин із Україною. Тому, аналізуючи регіональну енергетичну стратегію ЄС, варто відзначити особливу роль та місце України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика статті зумовила потребу опрацювання різноманітної документальної бази.

Серед українських авторів, які досліджували дану тематику, варто згадати О. Власюка, Д. Волошина, С.Дубовика, О. Закревського, І. Карпа, І.Корнілова, М. Кулика, В. Лупація, Н. Невідому, С. Пирожкова, Д. Прейгера, Д. Холодова, О. Юспіна, В. Якушика тощо. Ці автори детально аналізують основні складові енергетичної безпеки держави у цілому та України, зокрема, систематизують загрози та способи їх подолання для посилення рівня енергетичної безпеки.

Варто відзначити монографію академіка НАН України С.І. Пирожкова «Забезпечення енергетичної безпеки України», у якій була зроблена ґрунтовна спроба дослідити енерготранзитний потенціал України та перспективи його реалізації [3]. Але поряд із багатою фактичною інформацією про стан паливно-енергетичного комплексу України та її відносини з головними енергетичними гравцями на континенті, в монографії недостатньо проаналізовано причини, що породили стан таких відносин і їхній перебіг. Кількісна оцінка стану вітчизняної енергетичної безпеки була подана й у монографії «Енергетична безпека України: стратегія та механізми забезпечення», але її геополітичні чинники окреслені фрагментарно, енергетична політика не розглядається у тісному зв'язку із загальною зовнішньополітичною стратегією України [4].

На думку головного наукового співробітника Національного інституту стратегічних досліджень Д. Прейгера, ключове завдання для України в енергетичному секторі полягає в тому, аби задіяти в повному обсязі свою енерготранспортну систему, в тому числі запропонувати ЄС нові маршрути

транспортування газу з цих країн територією України, проекти яких уже давно обговорюються на фаховому рівні [5].

Е. Харкс у роботі «Таємниця енергетичної безпеки: газ у Східній та Західній Європі», зокрема, зазначає, що Росія використовує «енергетичну зброю» для досягнення геостратегічних цілей [6].

Питанням вироблення зовнішньої енергетичної політики ЄС у західній політичній думці надається окрема увага. На думку директора бельгійського аналітичного центру «Бругель» («Bruegel») Ж. Пізани-Феррі, перешкодами на шляху до формування спільної зовнішньої енергетичної політики ЄС є відмінності в об'ємах споживання різних видів енергоносіїв, у частці відновлювальної енергетики, в структурі та відкритості енергетичних ринків, в залежності від імпорту енергоносіїв в країнах-членах ЄС.

Але, незважаючи на наведений перелік досліджень, питання, порушені в даній статті, здатні поглибити розуміння розстановки сил в енергетичній сфері на європейському ринку та зазначити необхідний інструментарій для зваженої та конструктивної енергетичної політики, що враховує ризики та реальний стан речей.

Мета дослідження. Автор статті ставить за мету з'ясувати значення України в енергетичній стратегії ЄС. Відповідно до мети автор визначив такі конкретні завдання: дати оцінку участі України в європейських енергетичних проектах, проаналізувати позицію ЄС щодо транспортування каспійської нафти, визначити напрямки енергетичної політики України з приєднанням до Енергетичного Співтовариства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи, що Україна є країною-транзитером енергетичних ресурсів, важливим завданням українського політикуму є посилити позиції нашої держави на ринку ЄС, що принесло б економічні та політичні дивіденди.

Для підвищення посередницької ролі України в транспортуванні нафти й газу від країн-виробників до держав-споживачів перспективним є створення морських газотранспортних систем з доставки до України природного газу у великих обсягах у зрідженому стані (саме так забезпечує свої потреби в газі Японія). Купувати скраплений газ можна в Близькосхідному регіоні, передусім, у Катару, що забезпечує третину світового виробництва цього енергоносія, а його вартість, навіть з урахуванням доставки в Україну, за словами прем'єр-міністра М. Азарова, буде втричі дешевшою від російського [7].

Саме про це йшлося під час офіційного візиту М. Азарова до столиці королівства – Дохи 8-9 травня 2012 р., коли з'ясувалося, що в січні-квітні Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» – монопольне підприємство ПЕК держави, на яке припадає 97 % видобутку вуглеводнів, 100 % транспортування нафти й газу та 100 % розподілу газу, – скоротила імпорт російського природного газу на 59 %, чи на 12 млрд. куб. м, порівняно з аналогічним періодом 2011 р. На 2015 р. на Чорноморському узбережжі України заплановане бу-

дівництво терміналу з прийому скрапленого газу, що вимагає виділення від 1 до 2,5 млрд. дол. США. Тому Україна розглядає можливість спільної реалізації проекту разом з Катаром, що має чималий досвід у цій сфері й володіє низкою терміналів у державах ЄС, а також із Туреччиною, від якої залежить успішний прохід танкерів через Босфор. Адже азербайджанський газ, на який розраховують в Україні, може надійти лише через 5 років, коли буде налагоджене виробництво в рамках другої черги родовища «Шах-Деніз». З огляду на ці обставини, найближчим часом вітчизняні фахівці радять урядові домовлятися, окрім Катару, ще з Алжиром і Єгиптом, за їхніми підрахунками, в разі наявності танкерного флоту (спочатку пропонується фрахтувати) щорічно можна транспортувати до 20-25 млрд. куб. м природного газу.

Зрештою, Україна залишається ключовим транзитером російського природного газу до учасників Євросоюзу, адже її ГТС є другою в Європі й світі (після ВАТ «Газпром») за потужністю й нині забезпечує близько 75 % експорту російського газу в Європу (до запуску «Північного потоку» 8 листопада 2011 р. цей показник становив 80 %) [8]. Торгівля природним газом, як відомо, є важливою складовою державної політики Російської Федерації і основним джерелом наповнення федерального бюджету. Тож ГТС України, будучи своєрідним «газовим мостом» між великими газодобувними регіонами Росії та країнами ЄС (чверть потрібного їм природного газу йде з Росії через територію України), має виняткове значення для гарантування безпеки російської економіки.

Європейська енергетична стратегія в першу чергу направлена на диверсифікацію джерел постачання енергоносіїв, що виливається в проекти чи практичне будівництво нових маршрутів їх постачання. Останнім часом і ЄС зосереджується на нових проектах в обхід України. Разом з тим, в офіційних колах ЄС лунають думки про розвиток енергетичної співпраці з Росією. Звісно, з економічної точки зору такі наміри є логічними, але слід враховувати політичну складову таких намірів. Так, заяву Р. Проді (голова Єврокомісії в 1999-2004 рр.) про наміри ЄС збільшити закупівлю російського газу вдвічі за 20 років не варто сприймати буквально. По-перше, це тоді було не «під силу» російській газотранспортній сфері (будівництво необхідних додаткових потужностей для транспортування такої кількості газу із Сибіру до Європи потребувало кілька десятків мільярдів доларів), а, по-друге, розрахунки щодо додаткової потреби в газі були зроблені з урахуванням відмови ФРН від майбутньої експлуатації АЕС, що не підтримується, скажімо, Францією й Швецією.

Варто зазначити, що відносини України та ЄС в енергетичній галузі безпосередньо залежать від енергетичного діалогу нашої держави з Росією. Відомо, що так звані «газові конфлікти» України та ЄС негативно вплинули на розвиток співробітництва України з ЄС у стратегічному плані.

Як наслідок вищезазначених подій Європейський Союз вжив термінових заходів з метою мінімізації статусу Росії як монопольного постачальника енергоносіїв, а Італія, Польща, Угорщина й

Хорватія, в пошуках шляхів зниження залежності ЄС від російських вуглеводнів та зменшення їхньої ціни, почали переговори про будівництво терміналів на Адріатичному узбережжі з регазифікації північноафриканського скрапленого природного газу. Внаслідок другого великого газового конфлікту між Росією й Україною на зламі 2008-2009 рр., коли протягом двох тижнів практично не отримували російський газ Болгарія, Греція, Словаччина, Словенія, Угорщина та інші держави Центральної й Південно-Східної Європи – члени ЄС, знову активізувалися дискусії про варіанти диверсифікації надходжень природного газу в Європу, а частка Росії на газовому ринку Євросоюзу знизилася з 25 % до 22 %. В ряду європейських столиць черговий раз заговорили про необхідність якнайшвидшого здійснення плану будівництва 3,3 тис. км газопроводу «Набукко», що має постачати в ЄС природний газ із Центральної Азії в обхід території України [9]. А канцлер ФРН А.Меркель під час візиту російського колеги – В.Путіна до Берліна 16 січня 2009 р. підтвердила свою підтримку проекту «Північний потік». Тоді ж «Таймс» цілком слушно зазначила, що газовий конфлікт підтвердив готовність Росії використати енергоносії як політичну зброю; було завдано удару прагненням України вступити до Євросоюзу, оскільки більшість із найбільш постраждалих держав були активними прихильниками приєднання України до ЄС. Газета навела гіркі слова українського високопосадовця: «Україна виглядає так, ніби вона – те ж саме, що й Росія для Європи зараз, і це – величезна невдача для нас» [10].

20 січня 2009 р. голова Єврокомісії Ж.М. Баррозу, вітаючи поновлення поставок природного газу до ЄС через Україну, підсумував: Росія не може вважатися надійним постачальником газу, а Україна – його надійним транзитером. З цього прикрого факту, на його думку, випливала необхідність для Європи забезпечити повноцінну диверсифікацію, що має включати диверсифікацію країн-постачальників, транзитних маршрутів і енергетичних ресурсів, що використовуються Євросоюзом.

Але, попри проблемні моменти відносин України та ЄС, наша держава стала повноправним членом повноправним учасником Енергетичного співтовариства, що означало застосування європейського енергетичного законодавства в Україні. Україна очікувала отримувати дешеві кредити для модернізації устаткування, на право відпускати електроенергію кінцевим споживачам і перевагах української ГТС перед альтернативними газопровідними проектами, передусім «Південним потоком». Але 25 січня 2011 р. комісар ЄС із питань енергетики Г. Оттінгер уперше прямо заявив, що виділення коштів Євросоюзу на модернізацію української ГТС залежить від гарантій Росії на прокачку природного газу в Європу, й порадив владі України переконати російську сторону відмовитися від будівництва газопроводу «Південний потік» (20 січня 2012 р. голова «Газпрому» О. Міллер повідомив про рішення уряду РФ перенести початок будівництва газопроводу на грудень 2012 р.) й профінансувати модернізацію української ГТС.

Член ЄС Болгарія надала проекту «Південний потік» статус національного пріоритету, а 27 лютого 2012 р. «Газпром» і ще один учасник ЄС – Словенія визначили параметри газопроводу на території балканської республіки. Зусилля України як члена Енергетичного Співтовариства заблокувати узгодження проекту «Південний потік» не увінчалися успіхом. Як повідомив директор секретаріату Співтовариства С. Нейков повідомив 1 березня 2012 року в Києві, що «Україна, як член Енергетичного співтовариства, має право очікувати підтримки з боку секретаріату в питанні, що знаходиться в межах нашої компетенції. Поряд із цим Енергетичне співтовариство буде вітати розвиток проектів, які можуть зробити внесок у диверсифікацію й безпеку поставок».

Ситуація з роллю України в забезпеченні Євросоюзу нафтою принципово відрізняється від становища з транспортуванням природного газу, оскільки нафту легко перевозити на великі відстані, тому питання про диверсифікацію поставок має більш політичне, ніж економічне забарвлення. Але й тут Україна має реальні можливості стати самостійним гравцем у боротьбі за транспортні артерії з постачання каспійської нафти до європейських споживачів, адже її нафтотранспортна система потужністю в 114 млн. т на рік використовується лише на трети [11].

На транзиті нафти через територію України можна не лише заробляти валютні кошти для бюджету й модернізації системи ПЕК, а й створити нові робочі місця на нафтопереробних заводах, які на сьогодні завантажені лише на 30 %.

Стратегічний інтерес України полягає в реалізації ЄАНТК із залученням до своїх транспортних мереж каспійської нафти, для цього Україна самостійно здійснила будівництво частини ЄАНТК – нафтового терміналу «Південний» та нафтопроводу Одеса - Броди. Водночас інші країни-учасниці схилються або до підтримки в якості головного маршруту Баку-Тбілісі-Джейхан, або нафтопроводу КТК Тенгіз-Новоросійськ, що відповідає переважно інтересам Росії. За таких обставин енергетична політика України має бути спрямована на просування проекту ЄАНТК не як альтернативного маршрутові Баку-Тбілісі-Джейхан, а як проміжного та доповнюючого.

На користь ЄАНТК свідчить і те, що українська частина нафтотранспортного коридору вийшла за рамки підготовчої стадії й уже реалізована, а нафтопровід Одеса-Броди, навіть за умови виведення його на максимальну потужність, не усуває доцільності функціонування трубопроводу Баку-Джейхан, оскільки транспортовані ними нафтові потоки орієнтовані на різні ринки споживачів. А в середньостроковій перспективі обсяги нафти, що будуть видобуватися в Каспійському регіоні, дозволять завантажити обидва маршрути. Введення в дію нафтопроводу Одеса-Броди дозволить частково розвантажити турецькі протоки. Проект ЄАНТК могла б підтримати і Молдова – за умови будівництва відводу від трубопроводу Одеса-Броди та спорудження власного НПЗ невеликої потужності (технічні пропозиції щодо проекту забезпечення Молдови нафтопродуктами розроблені

київським АТ «Інститут транспортування нафти»).

Крім участі України, важливою передумовою для успішної реалізації проекту ЄАНТК є й залучення інших країн, що мають стати його учасниками або користувачами (Казахстан, Польща, європейські країни-споживачі нафти та нафтові ТНК). Для забезпечення високої продуктивності ЄАНТК (близько 40 млн. т нафти на рік) необхідно створити відповідну інфраструктуру як в Україні, так і в інших зацікавлених країнах: нафтопроводи, термінали, танкерний флот, центри перевезень, системи зв'язку та телекомунікацій, підприємства сервісу тощо.

Для організації робіт такого рівня потрібна участь міжнародних організацій – ЄС, ЄБРР, Світового банку, ТНК і національних структур. Крім того, терміновою вимогою успішної реалізації проекту є укладення контрактів з відповідними державами та нафтовими компаніями на українські послуги з перекачки нафти, на будівництво та фінансування нафтопроводу на території Польщі, а також вирішення питань узгодження перекачки нафти (російської й каспійської) існуючими нафтопроводами «Дружба» та «Адрія» через територію Словаччини, Чехії, Угорщини та Хорватії.

Висновки. Україна в енергетичній стратегії ЄС посідає, з одного боку, вагоме місце, якщо врахувати транзитний потенціал нашої держави, а з іншого боку – потреба в модернізації газотранспортної системи та проблеми з постачаннями з боку Росії змушують ЄС шукати альтернативні шляхи постачання російського газу. Поширення європейських енергетичних стандартів на українське законодавство здатне істотно підвищити опірність України до спроб політизувати міждержавні відносини в сфері енергетики, а долучення до загальноєвропейського ринку – зменшити непрозорість внутрішнього, в першу чергу газового ринку.

Для України важливо забезпечувати проведення збалансованої енергетичної політики, що має ґрунтуватися на засадах безумовного дотримання укладених міждержавних угод, щонайширшої участі в європейській політиці гарантування енергетичної безпеки та розвитку альтернативних маршрутів постачання нафти й газу. При цьому базовим проблемним питанням зовнішньої політики України залишається гарантування її енергетичної безпеки як вагомого елемента загальноєвропейської системи енергетичної безпеки.

Практично це означає й залучення ресурсів ЄС для модернізації газотранспортної мережі, і врахування інтересів транзитних країн у діалозі виробник-споживач. Для України вкрай необхідно забезпечити щонайширшу участь національних компаній у проекті «Набукко», входження до якого Україна може бути підтримане Туреччиною, Болгарією й Румунією, а також Азербайджаном. Цей проект фактично має важливе значення для всіх чотирьох учасників ГУАМ, такий чинник та-

кож доцільно використовувати для просування вітчизняних національних інтересів.

Наразі Україні не вдалось покращити свої позиції в Чорноморсько-Каспійському регіоні в сфері побудови альтернативних трубопроводів, адже нестійка політична ситуація всередині держави та складні відносини з Росією призводять до втрати привабливості реалізації проектів, що проходять територією України.

Тому запропоновані Україною економічно привабливі нафтопровід «Одеса-Броди-Плоцьк» та газопровід «Білий потік» розглядаються як варіанти з високим ризиком. Саме тому Казахстан схиляється до транспортування своїх енергоносіїв територією стабільних держав та бере участь у російських проектах. Розробники проектів у Чорноморсько-Каспійському регіоні віддають перевагу Румунії та Болгарії, оскільки ці країни політично стабільні та є членами Європейського Союзу і НАТО. Відсутність консолідованої позиції в Україні щодо стратегічних енергетичних проектів, здатних гарантувати національну безпеку держави, мінімізує можливості України зайняти гідне місце в системі диверсифікаційних маршрутів Європейського Союзу.

За таких обставин Україна, по-перше, має активізувати діалог з офіційним Брюсселем і вимагати врахування власних інтересів у контексті спільної енергетичної політики ЄС. При цьому кращий спосіб переконати Євросоюз у необхідності спільних дій заради збереження пріоритетності української ГТС у постачанні російського природного газу – виконати ті зобов'язання, що Україна брала на себе з приєднанням до Енергетичного співтовариства. Жодні внутрішньополітичні колізії не повинні припинити комунікацію між Україною і ЄС, інакше це стане першим кроком до взаємного непорозуміння й зриву виконання зобов'язань.

По-друге, між Україною і Енергетичним співтовариством мають розвиватися дві ключові теми співробітництва: безпека поставок і реформа ринку. Безпека поставок передбачає допомогу європейської сторони Україні в модернізації газопроводів та нафтопроводів, участь європейських і міжнародних енергетичних компаній в експлуатації української ГТС з тим, щоб підвищити зацікавленість країн ЄС у збереженні українського маршруту як важливого при постачанні вуглеводнів до Європи.

Для України також важливо пришвидшити реформи в енергетичному секторі, в тому числі й процес імплементації європейського законодавства, який слід зробити публічним, більш якісним і контрольованим. Залучення третіх сторін – експертів і аналітичних центрів – до підготовки документів та їхнього громадського обговорення прискорить процес проходження й ухвалення необхідних законів, а більша відкритість дозволить урядові краще контролювати процес виконання зобов'язань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Черкаський О. У пошуках газу та компромісів [Текст] / О. Черкаський // Політика і культура. – 2002. – № 16. – С. 15-18.
2. В Брюсселе обговорили роль України в енергетичній безпеці Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lb.ua/news/2012/03/15/141288_v_bryussele_obsudili_rol_ukraini.html><http://lb.ua/>

- news/2012/03/15/141288_v_bryussele_obsudili_rol_ukraini.html
3. Забезпечення енергетичної безпеки України [Текст] / Рада національної безпеки і оборони України, Нац. ін-т проблем міжнародної безпеки. – К. : НППМБ, 2003. – 264 с.
  4. Енергетична безпека України. Стратегія та механізми забезпечення [Текст] / За заг. ред. А.І. Шевцова. – Д.: Пороги, 2002. – 264 с.
  5. Прейгер Д. ГУУАМ та Європейсько-Азіатський нафтотранспортний коридор [Текст] / Д. Прейгер, І. Малярчук // Розширена Європа та виклики безпеці в Чорноморсько-Каспійському регіоні: збірка статей на основі матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2003 р.) / Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки, Фонд Фрідріха Еберта; Б. Парохонський (гол. ред.). – К., 2003. – С. 153-159.
  6. Harks E. The conundrum of energy security: gas in Eastern and Western Europe [Text] / E. Harks // International spectator. – 2006. – Vol. 41 (3). – P. 47-58.
  7. Николаенко Л. Сжиженный интерес [Электронный ресурс] / Л. Николаенко. – Режим доступа: <http://lifedon.com.ua/home/4230-szhizhennyu-interes.html>.
  8. В Брюсселе обсудили роль Украины в энергетической безопасности Европы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://lb.ua/news/2012/03/15/141288_v_bryussele_obsudili_rol_ukraini.html>http://lb.ua/news/2012/03/15/141288_v_bryussele_obsudili_rol_ukraini.html.
  9. «Газовая война» : репутация потеряна, что дальше? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iamik.ru/?op=full&what=content&ident=500840>.
  10. Russia and Ukraine agree price deal to restore gas supply to Europe [Text] // The Time. – 2009, January the 18th.
  11. Корсунський С. Сага про три моря (Енергетична безпека Європи в контексті інтересів України) [Текст] / С.Корсунський// Зовнішні справи. – 2007. – № 11. – С. 23.